

**TÜRKİYE'DE DEVLET-SİVİL TOPLUM İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA
DEMOKRASİNİN PEKİŞMESİNİN ÖNÜNDEKİ ENGELLERE İLİŞKİN
KURAMSAL VE PRATİK BİR YAKLAŞIM**

Gülgün TOSUN*

ÖZET

Devlet ile sivil toplum arasındaki bağı kuran temsiliyet olgusunun temeli katılımıdır. Katılımı yaygınlaştıracak araçlar ise sivil toplum kuruluşlarıdır. Siyasetin yurttaşlararası uzlaşmacı, özgürlükçü, katılımcı bir süreç haline dönüşmesi için, demokratik sivil toplumun varlığı vazgeçilmez bir önkoşuldur. Türkiye’de devlet ile sivil toplum arasındaki ilişki üstten belirlenen bir ilişki niteliğindedir. Devlet elitlerinin yüklendiği toplum mühendisliği misyonunun doğal olarak ürettiği hegemonik çerçeve bağımlı bir toplumsal-siyasal yapıyı ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye’de devlet-sivil toplum ilişkisinin niteliği üzerine odaklanan bu makalenin üç ana teması vardır. İlk bölümde, demokratikleşme süreci açısından devlet-sivil toplum ilişkisinin belirleyici niteliğine değinilecektir. Ayrıca demokratik sivil toplumun işlevlerine ilişkin kuramsal tartışmalara da yer vereceğiz. İkinci olarak, devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkiyel sürecin işleyişinden kaynaklanan sorunlar ve bu sorunların demokratikleşme üzerindeki etkileri ortaya konulacaktır. Üçüncü olarak, sivil toplum kuruluşlarının örgütsel-kurumsal sorunlarını ile demokrasi potansiyellerini ortaya koymak üzere İzmir’de yapılmış alan araştırmasının bulguları değerlendirilecektir.

ABSTRACT

The base of representation notion that establishes a linkage between state and civil society is participation. Those instruments which will expand participation are civil society organisations. In order to establish a participatory and independently process for politics,

* Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi

existing of a democratic civil society is vital. The relationship between state and civil society is determined by the directions of the state in Turkey. State elites have a mission of social engineering in Turkey. As a result of this mission a dependent social and political structure occurred.

This article focuses on the characteristics of the relationship between the state and civil society in Turkey and has three themes. In the first section determinant characteristics of the relationship between state and civil society will be mentioned. We will also take consideration of the functions of a democratic civil society as theoretical discussions. Secondly, the problems that rise from the relationship between state and civil society will be tried to explain. Another question that will be answered is whether these problems affect the process of democratisation. Thirdly, the results of a public opinion research which was applied in Izmir for making clear the organisational and structural problems and democratic potential of civil society organisations, will be evaluated.

1. GİRİŞ

Yeni binyılın ayak seslerine tanık olduğumuz günümüzde modernitenin küresel düzeyde yaşadığı krize bağlı olarak, siyasal teori alanında çalışanların başlıca ilgilerinden birisi, modernitenin, refah devleti modelinin ve geleneksel demokrasi kalıplarının sorgulanması üzerinedir. Batı toplumları açısından bu sorgulamayı yapmak üzere geliştirilen "sanayi sonrası", "post-fordist" ve "post-modern" toplum kuramları ve bu kuramlara yönelik eleştirel literatür giderek genişlemektedir. Batı toplumları için geliştirilen sözkonusu kuramların, Türkiye'nin -Türk toplumunun- içinde bulunduğu süreci ve yaşananları açıklamadaki başarısı tartışmaya açık olmakla birlikte, kuramların şimdiye kadar gerektiği ölçüde dikkate almadığımız siyasal alanın ve unsurlarının yeniden kurgulanmasına yönelik bazı kavram ve olguları öne çıkardığı da bir gerçektir.

Türkiye'de demokrasinin pekişmesinin önündeki engellere devlet-sivil toplum ilişkisinin dinamikleri açısından yaklaşan bu makalenin çıkış noktası, bugün ortaya çıkan tabloda demokrasinin yaşadığı sorunun salt devlet düzeyinde yaşanan bir sorun olmaktan çıktığı, toplumsal düzeyde de bir demokrasi sorununun varlığı hipotezidir. Kendisini devlet-sivil toplum ilişkisinde gösteren sorun, demokratikleşme sürecinin çift yönlü olarak işleminin

önündeki en önemli engeldir. Devlet temelli, yukarıdan demokratikleşme projeleri yerine, sivil toplum temelli aşağıdan demokratikleşme projelerinin dayanakları ve Türkiye açısından gerçekleşme olanakları makalenin inceleme konusunu oluşturmaktadır. Bu çerçevede evrensel bir değer olarak demokrasinin belirleyenlerine, demokratikleşme süreci açısından devlet-sivil toplum ilişkilerinin belirleyici niteliğine ve demokratik sivil toplumun işlevlerine ilişkin tartışmalara yer verilerek, Türkiye açısından devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkinin işleyişinden kaynaklanan sorunlar ve demokratikleşme üzerindeki etkileri ortaya konulacaktır. Son olarak, sivil toplumun eylem ajanları olarak STK'ların örgütsel sorunları, açıklık ve katılım düzeyleri ile demokratik potansiyellerini ortaya koymak üzere İzmir'de yürütülen araştırmanın bulguları değerlendirilecektir.

2. EVRENSEL BİR DEĞER OLARAK DEMOKRASİNİN ANLAMI

1980'li yıllar sivil toplum tartışmasının kavram ve kurum olarak uyanışına sahne olurken, 1990'lardaki gelişmelerden anlaşılan önümüzdeki yılların sivil toplum tartışmasının yeniden tartışmaya açılacağı yıllar olacağı yönündedir. Teorik çerçevede yurttaşlık, yurttaş katılımı, sivil toplum kuruluşları, sivil demokrasi, siyasal alan kavramları yeniden kurgulanmaktadır. Yeniden kurgulama sürecinde bir yanda, sivil toplumun anlamı ve gerçekleştirebilecekleri konusunda tam bir teslimiyet ve inanmışlık hakimdir. Bu yaklaşıma göre, "demokrasi büyük liderler tarafından değil, yetkin ve sorumlu yurttaşlar tarafından güvence altına alınabilir" (Barber, 1995:18). Yurttaşların siyasal eylemin nesnesi değil öznesi haline gelmesi ise ancak sivil toplum örgütleri aracılığıyla gerçekleşecektir. Öte yanda sivil toplum nosyonunun belirsizlikleri, zaman ve yere göre farklılaşan, hassaslaşan doğasına bağlı olarak sivil toplum düşüncesinin eleştirel tarihi yeniden yazılmaktadır (Kornhauser, 1999). "Sivil toplum elbette, katıksız özgürlüğün ideal alanı değildir. Onun mikro-dünyalarında çok sayıda çatışma ve güç odakları -ve dolayısıyla sömürü, baskı ve dışlama noktaları- vardır. Günlük yaşamımızın pek çok yönü bu güç biçimleri içinde ve onların kesişim hattında yakalanmıştır"(Hall, 1995:120). Benzer görüşü paylaşan Ehrenberg gibi eleştirel düşünörlere göre sivil toplum, bazen ekonomik eşitsizlik, ırk ayrımını desteklemek, baskıcı eğilimleri beslemek gibi demokratik olmayan işlevleri yerine getirebilir. Eleştirel yaklaşımın çıkış noktası, sivil toplum kuruluşlarının her zaman demokrasinin pekışmesine hizmet etmeyeceği görüşüdür. Aslında

ister eleştirel ister övücü olsun her iki yaklaşımında ortak noktası "demokrasinin sağlanması-pekştirilmesi" sorununa sivil toplum açıdan yaklaşmasıdır. Dolayısıyla giderek evrensel bir değer haline gelen "demokrasi" tartışmasının yapıldığı yerde, -özellikle ekonomik açıdan yöneltilen keskin eleştirilere karşın- giderek sivil topluma, sivil toplum-devlet ilişkisine de atıfta bulunmaktadır. Demokrasi tam olarak nedir? Çoğunluğun oyunun kurallarını belirlemesi mi?

Siyasal teorinin demokrasi teorileri alanındaki güncel çalışmalarda, demokrasi oy verme ve seçim sonuçlarına saygı göstermeyi kapsayan, fakat aynı zamanda hak ve özgürlüklerin korunmasını, serbest tartışma hakkının garantiye alınmasını, haber ve yorumların sansürsüz dağıtımının sağlanması, yasalarla belirlenen hak ve yetkilere saygı gösterilmesini içeren karmaşık ihtiyaçların tümünü ifade eder. Bu açıdan bakıldığında demokrasi bir ihtiyaçlar sistemidir, yoksa sadece mekanik birtakım koşulların sağlanması değildir (Sen, 1999:9-10). Evrensel bir değer olarak demokrasinin yerleştirilmesi ve pekiştirilmesi için sözkonusu karmaşık ihtiyaçlar sisteminin formüle edilmesi gerekmektedir.

Eskiden formülasyonu belirlemede başat role sahip olan partilerin, parlamentoların, ideolojilerin oluşturduğu mekanik süreçler giderek aşınıyor. "Politik hareketlerin artık güvenilir açıklamalar, insanları başkalarıyla bir araya getirmek için sağlam gerekçeler" (Mulgan, 1995: 23) üretmediği antipolitik çağda devlet merkezli politika yapma biçimi, toplum merkezli politika yapma biçimine doğru kaymaktadır. Siyasetin öngörülen arenasında yetkili kılınan aktörleri (parlamento, siyasal partiler vb.) durağan iken, mümkün olan her toplumsal düzlemde "tabanına odaklanmış, parlamento dışı bir niteliğe sahip, bir sınıf ya da partiden bağımsız, örgütsel ve programatik açıdan dağınık ve fikir ayrılıklarıyla dolu"(Beck, 1999: 156) çok sayıda aktör pekala etkin olabilir. Beck bu alanı siyasal alanın yeniden icad edildiği **alt-siyaset** alanı olarak isimlendirir, baş aktörleri de STK'lardır. Dolayısıyla bugün siyasetin yaşadığı tıkanma sürecinde siyasal ve demokratik taleplerin belirlenmesi vasıtasıyla yeniden akışkanlığın sağlanması büyük ölçüde STK'ların yardımıyla gerçekleşecektir.

Devlet ile bireyler arasındaki aracı kurumlar olarak sivil toplum örgütlerinden beklenen işlevlerden biri, özgür tartışma platformları oluşturarak toplumsal ihtiyaçların belirlenmesidir. Kamusal tartışma alanlarının "ticari kitle iletişim araçları ve politik iktidar tacirleri tarafından

sömürgeleştirildiği"(Kumar, 1999: 192) çağımızda bu işlevin önemi daha da artmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının geleneksel aktiviteleri daha çok hizmetlerin-yardımların iletilmesi gibi **arz yönlü** iken, devlet ile toplum arasındaki aracılık rollerinin artması, devlet ile daha yakın ilişki ve işbirliği kanallarının açılmasıyla birlikte işlevsel faaliyet alanı **ihtiyaç (talep) yönlü** hale gelmiştir (Clark, 1993: 2). Bugün sivil toplum kuruluşları toplumun ilgi ve tercihlerini eklemlenmeye yardım eden, toplumun taleplerini resmi kuruluşlara yüksek sesle duyuran, toplumda kendini güçsüz hisseden insanların gücünü iletişim imkanlarıyla arttıran kuruluşlardır. Bu yönüyle yönetişimin mikro düzeydeki yansıması olarak kabul edilirler. Öte yandan yerel düzeyde sivil toplum kuruluşlarının yönlendirici faaliyetlerinin şeffaflığı, hesap vermeyi, çoğulculuğu, siyasal kararların alınmasına katılımı arttırması beklenir. Devlet merkezli yönetimden toplum merkezli yönetim kavrayışına geçişin zorunlu unsurudur sivil toplum kuruluşları (Judge, 1999). Toplumunu yönlendirirken sorumluluk dengesinin devletten sivil topluma doğru kaymasını ifade eden ve bu oturumun üst başlığı olan **yönetişim** (governance) kavramının vurgusu, merkezi, hiyerarşik, kaynakları ve yetkileri kendinde toplayan anlayış değil, insan haklarına dayalı, çok aktörlü desantralize ve ağsal ilişkileri yaygınlaştıran anlayış üzerinedir (Tekeli, 1999: 248). Bu yaklaşımda devlet üreten, yöneten, yapan olmaktan çok yönlendiren, işbirliği yapan bir üst kurum olarak algılanmaktadır.

Kısacası bugün gelinen noktada, sivil toplum kuruluşları siyasal amaçlı kuruluşlar değildirler, ancak, siyasal tercihlerin yapılma süreci olarak politikanın kaale alması gereken kuruluşlardır. İdeolojik ve mitsel temelli siyasal partilerin sözkonusu tercihleri berraklaştırma, kristalleştirme işlevinin yetersizliği karşısında ihtiyaç temelli STK'ların önemi artmaktadır.

3. DEMOKRATİKLEŞME AÇISINDAN DEVLET - SİVİL TOPLUM İLİŞKİSİ: HANGİ ÇERÇEVEDE HANGİ SİVİL TOPLUMLA?

Bu noktada devlet ile sivil toplum arasındaki ayrımın şekillenme süreci üzerinde durmaya gerek yok. Yine siyasal sürecin işleyişi içinde yurttaşların ve hukukun rolünü farklı açılardan yorumlayan liberal ve cumhuriyetçi siyaset paradigmalarına yer vermek konunun dağılmasına yol açabilecektir. Demokrasiyi sıradan yurttaşın siyasal potansiyelinin geliştirilmesine yönelik bir proje olarak aldığımızda, bu potansiyelin temel belirleyicisi modern ulus-devletin çizdiği

sınırlardır. Bir toplumda siyasetin ehlileştirilmesi amacıyla konulan sınırların neyi ne kadar sınırladığı?, sınırların sınırladığı alanın içinin nasıl doldurulduğu veya yapılandırıldığı?, bu "dolgu"nun demokratik talep ve beklentilerle ne derece ilişkili olduğu?(Wolin, 1994: 11-13) sorularına verilecek yanıtlar devlet-toplum ilişkisinin niteliğini ortaya koyacaktır. "Çağdaş toplumlarda demokratikleşme, katılımcılar arasında özerk kamusal alanların ortaya çıkışı ve artışı"(Benhabib, 1992: 87) ile ifade edilir. Bir toplumda "özgür siyasal kurumların olmayışı, toplumsal eyleyenlerin oluşumunu engeller ve devlet çarkının toplumsal istek ve seferberlikler üzerindeki baskıcı denetimini kolaylaştırır"(Tourain, 1997: 142). STK'ların bu önemini vurgulamak için STK'lara "yönetişim için zorunlu kuruluşlar" (Necessary to Governance Organizations) da denmektedir.

Sivil toplum kavramı yüzyıllar boyu aileden devlete uzanan yelpazede çeşitli ilişki, örgüt veya toplumsal grupları belirtmek için kullanılırken, tarih içindeki değişimine bağlı olarak da bir anlam çoğulluğuna sahip olmuştur (Mardin, 1983; 9). Bu çoğulluk içinden yapılacak öznel bir tercihle, bize geniş bir hareket serbestisi sunan tanım olarak sivil toplumu, yasal olarak tanımlanmış devlet-toplum ilişkisi bağlamında bireysel, ulusal ya da grup çıkarlarını gözetmek için harekete geçen toplumun self-örgütlenmesi (Weigle and Butterfield, 1993: 3) şeklinde kabul edebiliriz. Devlet ise -demokratik devleti kastediyoruz-, hem sivil toplumun içinde eyleyeceği alanın sınırlarını belirleyen, hem de kendi yasal icraatlarında sivil toplumun demokratik meşruluk onayına gereksinim duyan kurumdur. Demokratik meşruluk, "toplumu oluşturan bireylerin, toplum üyelerinin kolektif otoritesini tanımak üzere tasarlanmış toplumsal ve siyasal kurumlar içinde yaptığı ve bu kurumlar aracılığıyla dile getirdiği tartışmalardan ve kararlardan doğar"(Cohen, 1999: 140). Dolayısıyla, ancak sosyal grupların özerkliğini garantiye alan, devlet tarafından belirlenmiş yasalar çerçevesinde özerkliğini koruyan sivil toplumun varlığı demokratik meşruiyet için zemin hazırlayabilir. Devletsiz bir toplumun, toplumsuz bir devletin mümkünsüzlüğü bağlamında devlet-sivil toplum ilişkisinde demokratikleşme (demokratik meşruluk) arayışının vardığı nokta, müzakereci demokrasi kavramıdır.

Müzakereci demokrasi yaklaşımında her türlü görüşün müzakere sürecine dahil edilmesi gerekir. Müzakere sürecine girecek görüşlerin taşıyıcıları sivil toplum kuruluşları, müzakere sürecinin çerçevesini ve ilkelerini belirleyen ise devlettir. Bu nedenle demokratik meşruiyetin

Türkiye’ de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi Bağlamında Demokrasinin Pekışmesinin Önündeki Engellere İlişkin Kuramsal ve Pratik Bir Yaklaşım

sağlanması için "sivil toplum ile devletin her ikisi de bir diğersinin demokratikleşme koşulu haline gelmelidir... Devlet kurumları, yasa çıkarma, yeni politikaları yürürlüğe koyma, tikel çıkarlar arasındaki kaçınılmaz çatışmaları açık seçik bir şekilde çizilmiş olan yasal sınırlar içinde tutma ve sivil toplumun yeni eşitsizliklere ve tiranlıklara kurban gitmesini engelleme araçları olarak kavranmalıdır"(Keane, 1994: 37). Bir başka ifadeyle, demokrasinin kurumsallaştırılması devlet-sivil toplum ayrımını ya da sivil toplumun devletten özerkliğini karşıtlığa veya düşmanlığa dönüştürme yerine, devletin ve sivil toplumun toplumsal uzlaşma ile belirlenmiş oyunun kurallarına karşılıklı olarak uymaları gerekir. Devlete karşı kızgın, tehlikeli ve anomik protestolar siyasal iktidara yönelik muhalefetin yabancılaşma, disiplinsizlik ve kinizm gibi uçlara varabilir. Anomik ve kuralsız bir sivil toplum kendine de zarar verir. Demokratikleşme açısından belirtmek istediğim konu, sivil toplumun bütün olarak devletten ayrı olmadığı, devletin de sivil toplumun tüm alanlarını tamamen kuşatma altında tutmaması gereğidir.

Bu noktada, Walzer’in de belirttiği gibi, sadece demokratik bir devletin demokratik sivil toplumu yaratabileceğini, sadece demokratik bir sivil toplumun demokratik bir devletin varlığını devam ettirebileceğini söylemek gerekir (Walzer, 1992). Dolayısıyla, devletin siyasal kurumsallaşma düzeyinde demokratik unsurların baskın veya zayıf olması büyük ölçüde sivil toplumun kurumsallaşma şeklini de etkileyecektir. Berman’ın ifadesiyle;

“Eğer, siyasal kurumlar zayıf ve/veya mevcut siyasal rejim etkisiz ve gayrimeşru olarak kabul ediliyorsa, sivil toplum faaliyeti, tatmin olmamış yurttaşlar için temel ihtiyaçlarını tatmin ederek ve enerjilerini artan ölçüde emerek, siyasete alternatif hale gelebilir. Bu tür durumlarda birliktelik muhtemelen siyasal istikrarı zayıflatacak ve bölünmeleri derinleştirerek, memnuniyetsizliği arttıracak ve muhalefet hareketleri için zengin kaynak temin ederek, demokrasi için olumsuz sonuçlara sahip olacaktır. Bu şartlar altında gelişen bir sivil toplum, idari ve kurumsal çöküşün sinyallerini verir ve siyasal istikrar ile demokrasi için kötüye delalet eder”(Berman, 1997: 571).

Başa dönerek kısaca hatırlayacak olursak her sivil toplum demokratikleşme taleplerine cevap veren süreci olumlu yönde etkilemez. Bünyesinde antidemokratik eğilim ve tutkuları besleyen sivil toplum kuruluşları da diğersleriyle birlikte varolabilir. Dolayısıyla sivil toplumun varlığı tek başına bu alanın demokratikliğini ya da demokrasiyi kurucu işlevlerle donatılmış olduğunu göstermez. "Demokratik demos adaletsiz, ırkçı, kaypak ve havai olabilir"

(Benhabib, 1992: 19). Demokratlık açısından baktığımızda, tüm sivil toplumların ve/veya sivil toplum kuruluşlarının demokratik meşruluğun kaynağı olduğunu söylemek mümkün olmadığı gibi, tüm sivil toplumların demokratikleştirici işlevlere sahip olduğunu söylemek de mümkün değildir. Bu nedenle demokrasi ile sivil toplum ilişkisi, demokratik sivil toplumun nitelikleri üzerinde kısaca durmak gerekir. Sivil toplumu tanımlayıcı yaklaşımlarda, onun kurumsal biçimi; (i) örgütlü, (ii) kamu kesimi-özel kesim ayrımında ikinci -hatta üçüncü bir özerk alan içinde yer alan, (iii) kâr amacı gütmeyen, (iv) kendi kendini yöneten, (v) geniş ölçüde gönüllülüğe dayanan kuruluşlar olarak betimlenir (Salamon and Anheiner, 1997: 61). Bir başka ifadeyle, sivil toplum bireylerin bireysel ya da toplumsal çıkarları, talepleri, sorunları dile getirmek üzere kurdukları, gönüllü faaliyet ve kaynaklardan beslenen, devlet iktidarının alanı dışında, ondan özerk örgütlenmelerin alanıdır. Batı'daki örnekleri açısından bakıldığında bu gruba derneklerden yerel cemaat gruplarına, klüplerden vakıflara, eğitim kurumlarından sosyal hizmet ajanslarına, uluslararası kuruluşlardan hükümetlerarası kuruluşlara pek çok kuruluş tipi dahil edilebileceği gibi, radikal yurttaş hareketleri, siyasal partiler, elitist ve gizli klüpler, sapkın dinsel tarikatlar, uluslararası suç örgütleri ve terörist gruplar da dahil edilebilir. Hatta internet temelli elektronik, ağsal cemaatler de bunlara eklenebilir.

Bu noktada demokrasiyi pekiştirme potansiyeli açısından STK'lar arasında bir ayrıma gitmek gerekir. "Eğer sivil toplum maksimalist, uzlaşmaz çıkar gruplarını veya antidemokratik amaç ve yöntemleri kullananları içermiyorsa"(Diamond, 1994: 11) demokrasiyi geliştirmeye yönelik beklentileri karşılaması daha muhtemeldir gibi kabaca bir betimleme yapabiliriz. Ancak ortaya çıkan ve kendini sivil toplum kuruluşu olarak tanımlayan kalabalık içinde kendisinden beklenen farklı görüşleri müzakere sürecine sokma işlevini yerine getirebilecek sivil toplum kuruluşlarının niteliklerinin neler olduğunun kesinleştirilmesi gerekmektedir. Tekeli'ye göre, sivil toplum kuruluşlarını ayırdeden 4 temel özellik vardır. "Birincisi gönüllülük ve özel alandan fedakarlık yapılmasına dayandırılmaları,... ikincisi nihai amaçlarının topluma bir şey sunmak, toplumsal iyiye katkıda bulunmak olması, üçüncüsü yatay ilişkilerin ön plana çıkması, hiyerarşik ilişkilerin yadsınması, dördüncüsü ise sivil toplum kuruluşlarının açık ve belli bir konuda uzmanlaşmış (issue spesific) olmalarıdır"(Tekeli, 1999: 4-6). Ayırdedici özelliklerden hareketle iktidar olma amacına

yönelik olan siyasal partileri, ekonomik alanda mücadele eden sendikaları, piyasa koşullarında mal ve hizmet üreten kooperatifleri, bir mesleği icra edebilmek için katılımı zorunlu tutulmuş olan meslek kuruluşlarını, bireyin iç dünyasına yönelik yönlendirmeleri içeren tarikatleri (Tekeli, 1999: 1), devlet ödeneklerine veya yardımlarına bağımlı, devlet tarafından yetki verilmiş veya yaratılmış kamu kurumu niteliğindeki kuruluşları, toplumsal iyiye katkıda bulunmayı gözardı eden suç ve terör örgütlerini sivil toplum kapsamı dışında tutmak gerekecektir. Sivil toplumu demokratikleştiren unsur; farklılıkların **halk, toplum, sınıf** hatta **yurttaşlık** da olsa bir total kimliğe bürünmemesidir. Demokrasinin etiği farklı gruplar arasında, sorumluluğa dayalı sınır çizgisinin belirginleşmesine bağlıdır. Çizginin silikleşmesi siyasal despotizmi doğurur (Sarıbay, 1994: 143).

Sivil toplumun demokratikliğinin diğer belirleyicisi; kendi içindeki çoğulculuğa izin verme derecesidir. “Sivil toplumda çoğulculuk, grupların yaşamlarını devam ettirmesine yardımcı olur ve onlara işbirliği yapmayı öğrenme ve diğerleriyle müzakerelerde bulunma konusunda cesaret verir” (Diamond, 1994: 12). Kamusal alanda sivil örgütler ve gruplar ne kadar fazla ise, ne kadar farklılıkları birarada yaşatabiliyor ve birbirleri üzerinde hegemonya kurmaksızın birlikte yaşamayı gerçekleştirebiliyorsa, sivil toplum o kadar demokratik demektir. Ayrıca, çoğulculuğun getirdiği STK'lararası rekabet demokratiğin artırılması yönünde olumlu katkıda bulunur. Burada önemli olan, sivil toplumun ancak üyelerinin kendilerini **sorumlu katılımcılar** olarak görmeleri halinde yeterli derecede demokratik olabileceğidir (Walzer, 1992: 105).

"Yurttaşlığın önde gelen üç nosyonu vardır: Üyelik, karşılıklı haklar ve ödevler, pratikte katılım"(Hall and Held, 1995: 171-172). STK'lar bu üç nosyonun da geliştirilip, genişletilmesine aracılık edebilirler. Birçok sorunun çözümünde sıkça başvuru olan "demokratik çözüm" önerisi çekici olmakla birlikte, "bireysel özgürlük, toplumsal adaletin dağıtılması sorunlarında ve demokratik süreçler arasındaki karmaşık ilişkileri ifade etmede"(Hall and Held, 1995: 178) zayıf kalır. Sözkonusu zayıflığı gidermede devlet ile STK'lar arasında kurulacak işbirliği ve ortaklıklar yararlı olabilecektir.

"Totaliter liderliğin dehası, insan kişiliğinin ahlaki yalıtılmışlığı kaldıramayacağını farkında

oluşunda yatar"(Barber, 1995: 141). Sorun çözümü sürecinde devlet ve sivil toplum arasında işbirliğinin geliştirilmesi sayesinde yalıtılmışlık duygusunun azaltılması sağlanabilecektir. Öte yandan, devlet ile toplum arasında anlayış ve güvenin kurulması, önceden belirlenen ortak amaçlara yönelik ortak bir vizyonun paylaşımı, katılımı arttıracak ve yurttaşların tepkilerini iletmesini kolaylaştıracak esnek yapıların geliştirilmesi, merkezi karar alma süreçlerinin desantralizasyonu da gerçekleştirilebilecektir.

Durkheim'a göre, "ahlak ancak bireylerin birbirlerine sıkı sıkı kenetlenerek hep birlikte ortak duygularını yeniden olumladıkları biraraya gelmeler, toplanmalar ve toplantılar aracılığıyla yeniden yapılabilir"(Bauman, 1998: 166). Bu çerçevede toplumsal ve siyasal etiğin yeniden belirleneceği, güçlendirileceği adres STK'lardır. Dünyada, demokrasiye yeni geçen Merkezi, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Türkiye'de de demokratik meşruiyetin temelini sağlamlaştırılması, demokrasinin pekiştirilmesi sürecinde sivil toplum kuruluşlarından beklentiler giderek yükselmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının bu beklentileri boşa çıkarmaması, hayal kırıklığına uğratmadan beklentileri karşılayabilmesi için bir yandan kendi içinde çeşitlilik ve etkili işlerliği sağlamaları, diğer yandan kendi aralarında, devletle ve halkla olan ilişkilerinde karşılıklı güveni pekiştirecek pratikleri yaşama geçirmeleri gerekmektedir (Tekeli, 1999: 1). Sivil toplumun üyeleri kendilerini **sorumlu katılımcılar** (Walzer, 1992: 105) olarak gördükleri oranda demokrasi idealine ulaşılabilir. Demokratik meşruluğun temellerini sağlamlaştıracak olan sivil toplum, katılımcılarının düşüncelerini, eylemlerini ve değerlerini demokratik şekilde ortaya koymalarına yardımcı olan toplumdur. Eğer sivil toplumu oluşturan kuruluşlar demokrasi açısından birer eğitim kurumu gibi işliyorsa, yani kendi karar alma süreçlerini ve seçimlerini demokratik şekilde, müzakereye dayalı olarak işletiyorlarsa, o zaman demokratik oldukları söylenebilir.

4. TÜRKİYE'DE DEVLET - SİVİL TOPLUM İLİŞKİSİNİN İŞLEYİŞİ VE DEMOKRASİNİN PEKİŞMESİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Türkiye açısından, 1980'lerin ikinci yarısı sivil toplumun genişleme yıllarıdır. 1980'lerden itibaren Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde yaşanan gelişmeler, Batı ve Latin Avrupa'daki askeri cunta yönetimlerinden demokrasiye geçiş süreçlerinin başarısı, tüm dünyada sivil

toplum kavramının yeniden canlanmasına öncülük etmiştir. Siyaset bilimi literatüründe sivil toplumun yeniden uyanışına paralel olarak, Türkiye'de süregelen demokratikleşme tartışmalarında da devlet-sivil toplum ilişkisine olan ilginin arttığı gözlenmektedir. Özellikle 1992 Rio Konferansının ardından gerçekleştirilen Habitat Konferansları sürecinin sonuçları ülkemize de yansımıştır. Haziran 1996'da İstanbul'da yapılan Habitat II Konferansı sonrasında artan Yerel Gündem 21 etkinliklerinin sivil toplumu öne çıkaran vurgusu yanında, 1980 sonrasında liberalizmin yeniden keşfi sürecinde, neredeyse liberalizmle özdeşleştirilen sivil toplumun -siyasal ve toplumsal alanda olmasa da- piyasa ekseninde yeniden oluşturulma çabaları bu yeniden canlanmada etkili olmuşlardır. Dolayısıyla, 1980 sonrasında anayasal ve yasal düzenlemeler çerçevesinde sürdürülen demokratikleşme tartışmalarında devlet-sivil toplum ilişkisinin görünümü ve sorunları teması ağırlığını arttırmaya başlamıştır.

Türkiye'de devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkiye baktığımızda, kuramsal olarak siyasal alanda konuşlanan devletin, elinde tuttuğu siyasal iktidar aracılığıyla özel alanda olduğu kadar sivil toplum kuruluşlarının konuştuğu kamusal alan üzerinde de geniş ölçüde düzenleme ve denetleme yetkisine sahip olduğu dikkati çeker. Toplumsal zihniyetin ve siyasal kültürün müsait olduğu Türkiye benzeri toplumlarda devlet bir yandan kendini toplumdan farklılaştırırken, diğer yandan kendini yeniden üretme cihazlarına sahip bir kimlik geliştirmiştir (Mahçupyan, 1997: 122). Tamamen devlete ve medya tacirlerine devredilmiş bir kamusal alan ve herşeyi devletten bekleyen, kendini devlete bağımlı hisseden toplum anlayışı nedeniyle devletin sivil toplum üzerindeki görelî özerkliğinin sınırları genişlerken, sivil toplumun önemli bir iç dinamiği olan toplumsal dayanışma örüntüleri silikleşmektedir.

Anayasal demokrasilerde devletin iktidar ve eylem alanı önceden belirlenmiş "oyunun kuralları" ile kayıt altına alınmıştır. Anayasal demokrasinin zaafa uğradığı, düzgün işlemediği ülkelerde demokrasi mantığına uymayan patronajcı-himayeci ve klientalist davranış örüntülerinin yaygınlaşması sıkça gözlenen bir olgudur. Siyasal ya da bireysel çıkar karşılığı işleyen rant dağıtma mekanizması, aslında toplumun devlete bağımlılığını sürdürmenin bir aracı olarak sivil toplumun özerkleşmesinin ve demokratikleşmesinin önündeki en önemli yapısal engeldir. Devlet-toplum ilişkisinin yapılanması yanında, sivil toplumun kendi yapısal

eksiklikleri (mali kaynak, eğitim, toplumsal alışkanlıklar, katılım eksikliği, kendi kendini motive etme eksikliği, STK'lararası iletişimsizlik gibi) de olumsuz faktörler olarak karşımıza çıkabilir.

Sayılan nedenlere bağlı olarak, devlet-sivil toplum ilişkisinin Türkiye'nin demokratikleşme sürecindeki yerine ilişkin tartışmaların iki önemli konu üzerinde durması gerekmektedir. Birincisi, verili güçlü devlet-zayıf toplum yapılanması ve bu yapı içinde ordunun belirleyici rolü, ikincisi, demokratik sivil toplumu oluşturacak koşulların geçerli olup, olmadığıdır.

Türkiye'de siyasal sürece yön veren politikacıların ve devlet elitinin zihni dünyasında siyaset "farklı çıkarların, düşüncelerin, tercihlerin yarışarak uzlaştırıcı çözümlere bağlanması"nın içeren bir toplumsal pratik değil, yönetimin hedefleri doğrultusunda toplumun değiştirilmesinin bir aracı olarak algılanmaktadır (Turan, 1987: 67). Ordunun siyasal sisteme müdahalesinden, sivil toplum alanını düzenleyen çerçeveye kadar her alanda bu zihniyet kendisini hissettirmektedir. Devlet kendini koruma adına, demokratik düzenin kurumsallaşmasını sağlayacak kamusal alana ilişkin özgürlükleri bir türlü yerleştiremiyor. Bugün sorun sadece bir iç hukuk düzeni sorunu olmaktan çıkmıştır. Avrupa Birliği ile ilişkiler sürecinin de belirleyicisi olacağı benzenmektedir.

STK'ların gereksinimi daha özgürlükçü bir yasal çerçeve iken Ocak 1997'de yürürlüğe giren Başbakanlık Kriz Merkezi Yönetmeliği devletin STK'lar üzerindeki baskı yetkilerini daha da arttırmıştır (Kanar, 1998: 136). Söz konusu yönetmelikle, aslen Anayasa ve ilgili yasalarla düzenlenmiş olan olağanüstü hal ilanına ilişkin değişiklikler getirilmekte, mücadelesi sivil yönetime düşen doğal afet, salgın hastalıklar ve ağır ekonomik bunalım dahil olmak üzere bir çok konu "kriz yönetimini gerektiren haller" arasına dahil edilerek, sorumluluk askeri yönetime devredilmektedir. Hal böyle iken, 17 Ağustos depremi sonrasında STK'lar askeri ve sivil yönetimden daha önce harekete geçerek dinamizmini ortaya koymuştur.

Osmanlı'dan miras kalan "kontrol felsefesi"ni gidebileceği en uç noktalara kadar götüren devletimiz, kendisi, kendi eliyle sivil toplumu kurmaya çalışmıştır. Oysa sivil toplumun tanımı gereği devlet eliyle kurulamayacak bir şeydir. Özellikle meslek odaları ve vakıflar üzerindeki devletin vesayeti ve denetimi kısıtlayıcı niteliktedir. Söz konusu denetim meslek

odalarının sivil toplum olma özelliğini biçimsel olarak ortadan kaldırırken, vakıfların her adımda devletten yetki ve izin almaları sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Devlet kontrolü ve güdümü altındaki sivil toplum kuruluşları köksüz, dağınık ve bağımlı kalmaya mahkumdurlar. Devlet ne kadar güçlü olursa olsun, demokratik sivil toplumun temelini oluşturan demokratik değerleri yukarıdan aşağıya enjekte edemez, bu değerler devletin güdümündeki sivil toplum içinde gelişemez. "Eğer devlet insanların kalplerinde bir yer edinebilecekse ve eğer devletin yasaları gerçekten etkili olacaksa, bu yasaların sivil toplum alanında yerleşik ya da yerleştirilmek üzere olan normlarla birbirini kuvvetlendirecek bir biçimde işlemesi zorunludur" (Pettit, 1998: 313).

Demokrasi "sadece muhalifleri barındırabilen değil, muhalif olmanın yollarını açık tutan bir düzenlemedir... Dolayısıyla demokrasilerde toplumsal taleplerin ne derece meşru oldukları sorusuna yer yoktur, çünkü sistemin kendisi bu tür taleplerin varlığı sayesinde meşru sayılmaktadır"(Mahçupyan, 1998). Oysa Türkiye'de toplumsal muhalefetin rejim düşmanlığı ile eşdeğer tutularak sivil toplum alanında kısıtlayıcı düzenlemelere gidilmesi bir yandan toplumsal talepleri, öte yandan da devlet ve rejimi radikalleştirmektedir. Devletin radikalleşmesinin en dikkate değer belirtisi, hükümetler ve genel siyasal sistem düzeyindeki meşruluk temellerinin zayıflamasıdır. Radikalleşen muhalefetin şiddete kayarken, radikalleşen rejim önlemleri sertleştirecek ortaya çıkan kısır döngüyü aşarak, müzakereci, uzlaşmacı pratiklere ulaşmak imkansız hale gelecektir.

Devletin elindeki ekonomik araçlar sosyal kontrol alanını daha da genişletmesine yol açarken, devletin kendisi (faaliyetleri) toplumun denetimi dışında kalmaktadır. Devlet vesayeti altındaki piyasalarda ne piyasa ekonomisine özgü değerler gelişebilmekte, ne de bunların sivil topluma ait değerleri üretmesi mümkün olmaktadır. Yurttaşlarıyla arasındaki güven bağıni oluşturamamış bir düzende devlet-toplum ilişkisinin niteliği paternalistik baba-çocuk ilişkisinin ötesine geçememekte, sivil toplum devlet karşısında rüşünü ispat edememektedir. Bu sorunun aşılması, bireylerin özgür ve özerk özneler olarak devlet ile ilişkiye girmeleri için kamusal alanların, STK'ların çoğullaşması gerekir.

Toplumun devlet aygıtları üzerindeki denetleme yetkisinin seçimlerle sınırlı kalması yönetimde keyfiyeti arttıracaktır. Toplumsal sorumluluk, hesap verme ve kamusal hizmet

etiğinin yerleştirilmesi, seçim mekanizmaları dışındaki kamusal katılım yollarının önünün açılması demokrasinin pekiştirilmesi için vazgeçilmez araçlardır.

Demokratik sivil toplumun oluşma koşulları açısından toplumdan kaynaklanan sorunların en önemlisi demokrat kişilik özelliklerinin bireyler tarafından içselleştirilme düzeyi ve sivil toplum kuruluşlarının örgütsel-yapısal özellikleridir. Demokrat kişilik, inisiyatif sahibi olmayı, mütekabiliyet esasına inanmayı, yanılabilirliği kabul etmeyi, deneyselci zihniyet sahibi olmayı, eleştirel olmayı, esnek ve açık fikirli olmayı, uzlaşmacılığı, hoşgörülülüğü, güven ve sorumluluk duymayı (Sarıbay, 1991: 15-16) gerektirir. Toplumsal değerlerin belirlenmesine yönelik yapılan araştırmalarda ordusuna ve polisine komşusundan daha fazla güvenen Türk toplumundaki bireylerinin diğer bireylere ve siyasal partilere güven duymaması demokrat kişilik özelliklerini geliştiremediğinin göstergesi olarak kabul edilebilir (Esmer, 1997).

STK'ların örgütsel yapısal özelliklerinden kaynaklanan sorunlar daha çok devlet karşısındaki konumlanışlarına ve kendi bürokratik-merkezi yapılanmalarına bağlıdır. Sivil toplum kuruluşları devletle dört tip ilişki (konumlanış) içine girebilirler. Ya devletle beraber olarak ona eklemenecekler ve rant dağıtma mekanizmasından daha fazla pay alacaklar, ya devletle temas içinde ama ondan bağımsız olarak eyleyecekler, ya onun karşısında cephe alarak savaş ilan edecekler ya da onu görmezden gelerek, ilişki içine girmeden yaşayacaklardır (Atauz, 1997: 11). Türkiye'de farklı STK türleri açısından bu dört konumlanışı da gözlemek mümkündür. Tercihler içinde yer alan ikinci yaklaşımın demokratikleşme süreci açısından daha elverişli olduğu açıktır. Kuruluşun kendi iç örgütlenmesi açısından konuya yaklaşıldığında, devleti model alan bir grup STK'nın merkezi-hiyerarşik bir yapılanma içinde oldukları dikkati çeker. Oysa demokratik meşruluğun ve müzakereci demokrasinin gelişme yatağı olacak sivil toplum alanının kendisinden beklenenleri yerine getirebilmesi için, toplumda çoğullaşan "öteki"lerin kimlik ve değerlerini "kendininki" kadar meşru ve geçerli kılan **tahakkümsüz özgürlük** (Pettit, 1998: 240) nosyonunu güvenceye alan bir çerçeve yaratması gerekmektedir. Sivil toplum alanının kendi içinde demokratikleşmesini sağlamada önerilebilecek şey, bireylerin STK'larına teslimiyetini ifade eden aidiyetten çok, eleştirel ve özerk yurttaşlık bağlamında gerçekleşecek gönüllü üyeliğin alanının genişlemesi, STK'ların kendi etiğini biran önce yaratmalarıdır.

5. STK'LARDA ÖRGÜT İÇİ KATILIM: PASİF KATILIMDAN AKTİF KATILIMA GİDEN YOLDA NEREDEYİZ

Örgüt içi katılımıla ilgili modellerde pasif katılımdan aktif katılıma giden yol beş temel aşamadan oluşur. Birinci aşamada üyeler salt oy verenler olarak kabul edilir. Bu durumda üyeler kamusal karar verme sürecine bizzat katılmayıp, temsilcilerini seçerler. Dolayısıyla üyeler temsilcilerini yapacakları tercihleri düşünerek oy verirler. İkinci aşamada üyeler sadece seçme yetkisine sahip bireylerdir. Uzmanlar veya seçilmiş temsilciler karar alma yetkisine sahiptirler. Bu kararları kendilerini üyelerin yerine koyarak alırlar. Üçüncü aşamada üyeler birer cevaplayıcıdırlar. İhtiyaçların ve yaklaşımların neler olduğunu bilmelerine gerek yoktur. Onların düşünceleri uzmanların hazırladıkları kamuoyu araştırmalarıyla ölçülür ve karar verme sürecinde kullanılır. Dördüncü aşamada üyeler birer danışman niteliğindedir. Karar verme sürecinde çeşitli öneriler konusunda önceden bilgilendirilmiş olan üyeler kendi görüşlerini ifade etme fırsatına sahiptirler. Beşinci ve son aşamada ise üyelerin karar verici özelliğinin öne çıktığını görüyoruz. Bu aşamada üyeler grubun ihtiyaç ve önceliklerini iyi bilirler ve buna göre kararları kendileri alırlar.

STK'lardaki katılım düzeyine ilişkin değerlendirmelerimizi yaparken temel alacağımız alan araştırması İzmir metropol alanı içinde kurulu olan dernekler arasından seçilen 178 derneğin 408 üyesiyle, önceden hazırlanan anket formunun yüzyüze görüşülerek doldurulması suretiyle gerçekleştirilmiştir. E.Ü. Araştırma Fon Saymanlığı'na desteklenen araştırma sırasında iki ayrı görüşme formu kullanılmıştır. STK (sivil toplum kuruluşu) Bilgi Formu başlığını taşıyan birinci görüşme formu derneğin fiziksel, maddi ve mali portresini, üyelik yapısını ve durumunu, diğer sivil toplum örgütleri, devlet, kamu kuruluşları ve yerel yönetimlerle ilişkilerini, örgüt olarak karşılaştıkları problemleri ve desteğe ihtiyaç duydukları alanları ortaya koymaya yönelik olup, genellikle yöneticileri ya da yetkilileriyle görüşülerek doldurulmuştur. İkinci soru formu ise, gidilen derneklerden edinilen bilgiler doğrultusunda adresi belirlenen dernek üyelerinin adreslerinde yüzyüze görüşülerek doldurulmuştur. Üyelere yönelik anket formunda toplam 60 soru olup, ilk 50 soru tamamen üyenin örgüt içi karar verme süreçlerine katılım derecesini ölçmeye yöneliktir. Diğer sorular ise örgüt içi demokrasi sorunu yaşanıp yaşanmadığına, üyelerin katılmaya ilişkin düşüncelerini ölçmeye yöneliktir.

Bu makalede araştırmadan elde edilen ara sonuçlara değinilecektir.

İzmir STK'ları örneğinde yaptığımız araştırmadan ilk elde edilen bulgulara göz attığımızda, örgüt içi işleyişte üyelerden çok başkan ve yönetim kurulu üyeleriyle genel merkez ve genel kurul üyelerinin karar alma sürecinde daha fazla söz sahibi olduğu anlaşılmaktadır. 408 STK üyesi üzerinde yapılan araştırma kapsamında sorulan yürütülecek proje ve faaliyetleri kimin belirlediği sorusuna verilen yanıtlarda başkan ve yönetim kurulunun ağırlığına (%64.7) karşılık, üyelerin belirleyiciliği oldukça düşük (%9.8) düzeydedir. "STK'nın karşılaştığı en güç problemlerle başa çıkmada genellikle kime başvurulur?" sorusuna verilen yanıtlarda da %77 oranla öne çıkan grup genel merkez ve genel başkanıdır. Üyeler %11 ile 3. sırada gelir. Yine herhangi bir kriz ya da acil durumda STK'da yapılması gerekenleri belirleyen grup olarak %75 oranında başkan ve yönetim kurulu, %14 oranında genel merkez gösterilirken, üyeler seçeneği ancak %6 oranında tercih edilmiştir. Örgütün mali işlerinin düzenlenmesi sürecindeki üye katılımı ise daha dramatik boyutlara ulaşmaktadır. Çeşitli faaliyet ve projelerde kullanılacak mali kaynak miktarının bütçelendirilmesinde başkan ve yönetim kurulu ile genel merkezin etkisi yüzde 90'lar düzeyine ulaşırken, üyelerin bu sürece katılımı ancak yüzde 4 civarındadır.

Konunun sivil toplum açısından ilginç olan diğer bir boyutu, bu türden bir yapılanmadan üyelerin pek rahatsızlık duymamalarıdır. Görüşme formunda yer alan "sizce üyesi bulunduğunuz STK'nın örgüt içi demokrasi sorunları var mı?" şeklindeki soruya üyelerin yüzde 61.8'i böyle bir sorunlarının olmadıklarını yönünde cevap verirken, ancak yüzde 31.9'u örgüt içi demokrasi diye bir sorunun varlığını kabul etmişlerdir. Örgüt içi demokrasi sorunun varlığını kabul eden 131 üyeden yüzde 56'sı genel olarak katılım sorunu olduğunu vurgularken, yüzde 17'si sorunun karar alma mekanizmasıyla ilgili olduğunu, yüzde 11'i kararların uygulanmasının takibiyle ilgili sorunlar yaşandığını belirtmişlerdir. Diğerleri ise üye kabulü ve yönetimin değiştirilmesiyle ilgili konularda sıkıntılar yaşandığını ifade ediyorlar.

Elde edilen ara sonuçlara göre, STK içindeki katılma düzeyi örgüt içi seçimlere katılmayla ilgili rakamlarda yüksek görünmekle birlikte, işlevsel katılımın zayıflığı ve sözkonusu katılımın pasif katılım olduğu araştırmanın verilerinden kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Yukarıdaki model ışığında araştırma verilerini değerlendirdiğimizde, STK üyelerinin örgüt içindeki konumlarının birinci, ikinci ve üçüncü aşamalar arasında gidip geldiğini görüyoruz. Pek az STK açısından kendi öznel örneğinde dördüncü aşamaya yaklaşılmakla birlikte, bu durumun genelleştirilemeyeceğini söyleyebiliriz. Pasif katılımdan aktif katılıma giden yolda aşama kaydedilebilmesi için STK'larda gönüllü desteğini ve üye katılımını artırıcı çalışmalara ihtiyaç duyulduğu ortadadır.

6. SONUÇ YERİNE

Devlet-sivil toplum arasındaki ilişkide sivil toplumun kendinden beklenen devlet iktidarını kontrol etme, katılımı sağlama, demokratik tutumları yerleştirme, toplumsal ihtiyaç ve talepleri biçimlendirme, kutuplaşmaları yumuşatma, yeni siyasal liderleri yetiştirme, sistemin sosyal sorumluluk düzeyini yükseltme gibi demokratik meşruiyeti sağlayıcı işlevini yerine getirebilmesi için, demokratikleşme sürecinin çift yönlü işlemesi gerekir. Devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkinin demokratik değerler üzerinden yapılandırılması devleti zayıflatmaz, aksine güçlü ve örgütlü STK'ların yurttaş katılımının önünü açmasıyla sistemin yaşadığı temsil ve meşruluk krizlerinin aşılması, kirlendiği düşünülen siyasete ilişkin etik değerlerin yeniden üretilmesi sağlanabilir. Yurttaşın sadece oy veren seçmenler olarak kaldığı pasif katılım düzeyinden alınarak, birlikler oluşturan, soran, danışılan ve karar veren bireyler olarak aktifleştirilmesi STK'lar sayesinde gerçekleşecektir. Bu nedenle Türkiye'de demokrasiye geçiş sürecinin aşılarak pekişme sürecine geçilmesi için "devlete karşı sivil toplum" ya da "sivil topluma karşı devlet" yaklaşımlarının terkedilerek, birçok alanda ortak işbirliği projelerinin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- BARBER, Benjamin; *Güçlü Demokrasi*, Çev.Mehmet Beşikçi, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.
- BAUMAN, Zygmunt, *Postmodern Etik*, Çev.Alev Türker, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.
- BECK, Ulrich; *Siyasallığın İcadı*, Çev.Nihat Ülner, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
- KEANE, John; *Demokrasi ve Sivil Toplum*, Çev.Necmi Erdoğan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994.
- KUMAR, Krishan; *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, Çev.Mehmet Küçük, Ankara: Dost Kitabevi, 1992.
- MAHÇUPYAN, Etyen; *İdeolojiler ve Modernite*, 2.Baskı, İstanbul: Yol Yayınları, 1997.
- MULGAN, Geoff; *Antipolitik Çağda Politika*, Çev.Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.
- PETTİT, Philip; *Cumhuriyetçilik -Bir Özgürlük ve Yönetim Teorisi*, Çev.Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.
- SARIBAY, Ali Yaşar; *Postmodernite, Sivil Toplum Ve İslâm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- TEKELİ, İlhan; *Modernite Aşılırken Siyaset*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.
- TOURAIN, Alain; *Demokrasi Nedir ?*, Çev.Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.
- TURAN, İlter; *Siyasal Demokrasi, Siyasal Katılma, Baskı Grupları ve Sendikalar*, Türkiye Belediye-İş Sendikası, Eğitim Dizisi No:6, İstanbul, 1987.

Makaleler

- ATAUZ, Akın; "Sivil Toplum ve Devlet", *Ağaçkakan*, S:32, Güz 1997.
- BENHABİB, Seyla; "Models of Public Space: Hannah Arendt, The Liberal Tradition and Jürgen Habermas", In *Habermas And The Public Space*, Ed.Craig Calhoun, Cambridge: The MIT Press, 1992.
- BERMAN, Sheri; "Civil Society and Political Institutionalization", *American Behavioral Scientist*, C:40, S:5, Mart-Nisan 1997.
- CLARK, John; "The Relationship Between the State and the Voluntary Sector", *HRO Working Paper*, Ekim 1993 (İnternet adresi: <http://www.worldbank.org>)
- COHEN, Joshua; "Müzakereci Demokraside Usul ve Esas", In *Demokrasi ve Farklılık -*

Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması, Ed.Seyla Benhabib, Çev.Zeynep Gürata, Cem Gürsel, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul: Wald Yayını, 1999.

DIAMOND, Larry; "Rethinking Civil Society Toward Democratic Consolidation", *Journal of Democracy*, C:5, S:3, Temmuz 1994.

ESMER, Yılmaz; "Toplumsal Değerlerimiz 1997", *Milliyet*, 7-9 Nisan 1997.

HALL, Stuart and Held, David; "Yurttaşlar ve Yurttaşlık", In *Yeni Zamanlar*, Eds.Stuart Hall, Martin Jaques, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.

HALL, Stuart; "Yeni Zamanların Anlamı", In *Yeni Zamanlar*, Eds.Stuart Hall, Martin Jaques, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.

JUDGE, Anthony; "NGOs and Civil Society: Some Realities and Distortions -the Challenge of Necessary to Governance Organizations (NGOs)", internet adresi: <http://www.uia.org>

KANAR, Ercan; "Bir STK Olarak İnsan Hakları Derneği ve Ankete Cevap", *Merhaba Sivil Toplum*, Ed.Taciser Ulaş,Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, İstanbul, 1998.

KOMHAUSER, Anne; "On The Civil Society Trap", *Civnet*, C:3, S:4, Ağustos-Eylül 1999. (İnternet adresi: <http://www.civnet.org/journal/vol3no4/rvakorn.htm>)

MAHÇUPYAN, Etyen; "Aleyhtarlık ve Muhaliflik", *Radikal*, 19 Şubat 1998.

MARDİN, Şerif; "Sivil Toplum", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C:7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

SALAMON, Lester M. and Anheier, Helmut K; "Civil Society Sector", *Social Science and Modern Society*, 1 Ocak 1997.

SARIBAY, Ali Yaşar; "Kişilik ve Demokrasi", *Bülten*, Türk Demokrasi Vakfı Yayını, S:10, Aralık 1991.

SEN, Amartya; "Democracy As a Universal Value", *Journal of Democracy*, C:10, S:3, 1999 (İnternet adresi: <http://jhupress.jhu.edu/demo/jod/10.3sen.html>)

WALZER, Michael; "The Civil Society Argument", *Dimensions of Radical Democracy: Pluralism, Citizenship, Community*, Ed.Chantal Mouffe, London: Verso, 1992.

WEİGLE, Marcia A. and Butterfield, Jim; "Civil Society in Reforming Communist Regimes -The Logic of Emergence", *Comparative Politics*, C:25, S:1, 1992-1993.

WOLİN, Sheldon; "Fugitive Democracy", *Constellations*, C:1, S:1, Nisan 1994.

Bildiriler

TEKELİ, İlhan; "Gelişen ve Saygınlığını Koruyabilen Bir Sivil Toplum Alanının Oluşma Koşulları Üzerine Düşünceler", Sivil Toplum Kuruluşları ve Etik Sempozyumu'nda Sunulan Tebliğ, İstanbul, 1999